

Integration for kvinder - Evaluering af Kringlebakkens kursusaktiviteter

Juli 2006

Marianne Malmgren

Integration for kvinder - Evaluering af Kringlebakkens kursusaktiviteter

Juli 2006

Marianne Malmgren

**Integration for kvinder
- Evaluering af Kringlebakkens kursusaktiviteter**

© CASA, Juli 2006

ISBN 87-91795-17-6

Elektronisk udgave: ISBN 87-91795-18-4

Forord

Kringlebakken er en forening, der driver et integrationsprojekt for piger og kvinder på Bispebjerg i Københavns Kommunes Nordvestkvarter. Projektet er etableret i 1999.

Formålet med integrationsprojektet er at støtte indvandrere- og flygtningepiger og -kvinder i deres integration i det danske samfund. Herunder at støtte pigerne og kvinderne i at få sociale og personlige netværk samt kendskab til det danske sprog og det danske samfund.

Formålet søges indfriet gennem forskellige tilbud, som er organiseret i henholdsvis en pigeclub for piger fra overbygningsskolerne, en kursusgruppe med undervisning og aktiviteter for flygtninge- og indvandrerkvinder med mindre børn og en legestue for kvindernes børn. Denne evaluering omhandler kursusgruppen og legestuen for småbørnsmødre og deres børn.

Tak til medarbejdere og frivillige i Kringlebakken fordi de har hjulpet med at stille dokumentationsmateriale til rådighed for evalueringen, og fordi de har afset tid til interview. Tak til kvinderne i Kringlebakken, som har deltaget i interview samt til tolkene og den arabiske tolk for at gennemføre og transskribere et af gruppeinterviewene.

Evalueringen er gennemført i maj og juni 2006. Københavns Kommunes Socialforvaltning har finansieret evalueringen.

CASA
Juli 2006

Indhold

1	Resumé.....	5
1.1	Evalueringens baggrund, formål og metode	5
1.2	Formål, organisering og frivilligt arbejde	5
1.3	Kursisterne	7
1.4	Deltagelsens betydning for kvinderne	9
1.5	Personlig, social og faglig integration for kvinder	11
1.6	Konklusion og perspektiver	12
2	Evalueringens formål og metode.....	15
2.1	Formål	15
2.2	Metode.....	15
3	Formål, organisering og frivillige.....	19
3.1	Organisering og medarbejderressourcer.....	20
3.2	Frivilligt socialt arbejde	22
3.3	Aktiviteter i kursusgruppen.....	23
3.4	Opsamling	25
4	Kvindernes karakteristika	27
4.1	Frivillighed og motivation.....	27
4.2	Skolebaggrund fra eget land.....	28
4.3	Jævnaldrene småbørnsmødre	29
4.4	Flere nationaliteter og sprog.....	31
4.5	Kontanthjælp eller familieforsørgede.....	32
4.6	Første generation og flere år i Danmark.....	32
4.7	Variert fremmøde	33
4.8	Opsamling	34
5	Betydning for kvinderne	35
5.1	Aktiv integration i barselshverdagen.....	35
5.2	Tør bruge det danske sprog	37
5.3	Oplevelser og viden om dansk kultur og tradition	39
5.4	Lokalt kendskab og selvstændighed.....	40
5.5	Forberedelse til daginstitution for mor og barn.....	42
5.6	Fremtidige pejlinger	43
5.7	Opsamling	44
6	Bilag – interviewguide	47

1 Resumé

I dette kapitel præsenteres evalueringens hovedresultater og konklusioner.

1.1 Evalueringens baggrund, formål og metode

Kringlebakken er en forening, der driver et integrationsprojekt for piger og kvinder på Bispebjerg i Københavns Kommunes Nordvestkvarter. Projektet er etableret i 1999 og består bl.a. af en pigeclub, en kursusgruppe og en legestue. På baggrund af en bevilling fra Københavns Kommune ønskes gennemført en ekstern evaluering af kursusgruppen. Kringlebakkens kursusaktiviteter for småbørnsmødre henhører under socialudvalget og er bl.a. finansieret via midler fra puljen, der skal styrke kommunens tværgående integrationsindsats. Evalueringen skal anvendes i forbindelse med Københavns Kommunes budgetforhandlinger for 2007 og som baggrund for drøftelserne af en eventuel fremtidig forankring af kursusgruppen. Kringlebakken er tidligere evalueret af CASA, og der foreligger en evalueringsrapport fra 2004.

Evalueringens hovedformål er at fremstille, hvad det har betydet for kvinderne at deltage i kursusgruppen. Desuden skal det vurderes om og hvordan, kursusaktiviteterne bidrager til kvindernes integration i samfundet. Kursusgruppens formål, organisering samt omfang og betydning af det frivillige sociale arbejde skal beskrives. Endelig skal antallet af kursister, og hvor hyppigt de deltager, dokumenteres, og der skal udarbejdes en beskrivelse af kvindernes karakteristika.

Evalueringens metode er hovedsageligt baseret på kvalitative personlige gruppeinterview. 4 forskellige sproggrupper af kursister, i alt 14 kvinder, har deltaget i interview. 5 frivillige og 5 medarbejdere fra kursusgruppen har deltaget i hvert deres gruppeinterview. Desuden er der anvendt diverse dokumenter samt registreringer fra Kringlebakken.

1.2 Formål, organisering og frivilligt arbejde

Formålet med kursusgruppen er, at kvinder, som af forskellige årsager passer deres mindste børn derhjemme, har mulighed for at komme ud fra hjemmet sammen med barnet, lære dansk, modtage uddannelses- og erhvervsvejledning og etablere netværk. Desuden er formålet at styrke kvindernes ressourcer, handlekompetencer og socialisering både som kvinder og som mødre. Det overordnede formål er således at styrke deres integration i det danske samfund. Formålet med legestuen er at give mødre mulighed for undervisning samtidig med, at deres børn er fysisk i nærheden, og at stimulere børnenes sproglige og motoriske udvikling. Der er således både et pasningsmæssigt og et pædagogisk sigte med legestuen.

Målgruppen for kursusgruppen er indvandrere- og flygtningekvinder mellem 18 og 30 år primært med mindre børn mellem ½ og 3 år, men også for kvinder, som får deres børn passet, og som af sociale årsager ikke har ressourcer til at følge et forløb på en ordinær sprogskole. Kursusgruppen er et gratis tilbud kun for kvinder.

Organisatorisk er Kringlebakken en forening. Bestyrelsen er øverste myndighed, og her sidder repræsentanter for forskellige samarbejdsorganisationer, frivillige fra stedet samt personer fra lignende projekter. Til kursusgruppen, herunder legestuen og erhvervsvejledningen, er der i alt 82 medarbejdertimer pr. uge bestående af en koordinator, som også underviser en dag om ugen (32 timer), en opsøgende medarbejder (10 timer), en uddannelses- og erhvervsvejleder (10 timer), en pædagog i legestuen (30 timer). Der er 6 frivillige tilknyttet kursusgruppen i foråret 2006, heraf varetager 4 danskundervisningen (18 timer), og 2 er tilknyttet børnepasningen (12 timer). Antallet af frivillige varierer løbende.

Indholdet i kursusgruppen er danskundervisning, viden om samfundsforhold og børneopdragelse og -pasning. Af andre aktiviteter kan nævnes svømning, gymnastik, erhvervsvejledningssamtaler, ekskursioner til arbejdspladser, uddannelsesinstitutioner og seværdigheder, fotoprojekt, foredrag fra forskellige fagpersoner, fx pædagogisk konsulent og sundhedsplejerske. Desuden er der udadrettede aktiviteter som Åben Hus og deltagelse i den lokale markedsdag. Aktiviteterne er målrettet småbørnsmødre. Der er aktiviteter 4 dage om ugen fra kl. 9.30 til 12.30. I børnepasningen er der både legedag, sprogstimulering, udeaktiviteter og kreativ udfoldelse. Desuden støttes de kursister, som har sociale problemer, med samtale, vejledning og henvisning til andre instanser. Fremadrettet arbejdes på at udvikle samarbejdet med mødregrupper med etniske danskere samt styrke opfølgningen i forhold til de kvinder, som stopper i kursusgruppen samt det opsøgende arbejde.

Det frivillige sociale arbejde har gennemgået en udvikling gennem de seneste tre år. De frivillige medarbejdere er blevet inddraget mere i kursusgruppens aktiviteter, har fået øget ansvar og er blevet knyttet til medarbejdergruppen. De forestår således i dag undervisningen i 3 af de 4 dage pr. uge og indgår som medhjælpere i legestuen.

De frivillige og den sociale indsats, de yder, har stor og afgørende betydning for kursusgruppen:

- De udgør en reel medarbejderressource og er med til at skabe dynamik i medarbejdergruppen og bidrager med deres forskellige fagligheder og personligheder.
- For kvinderne betyder det, at de møder flere forskellige etniske danskere og bliver introduceret til frivilligt socialt arbejde gennem de frivillige som rollemodeller.

- De medvirker til at realisere en væsentlig del af formålet nemlig integration mellem etniske kvinder og etniske danske kvinder.

1.3 Kursisterne

Kursusgruppen består af 18 kvinder. Der er løbende optag og ophør. Således har 31 kvinder og 26 børn i løbet af et år fra sommeren 2005 til sommeren 2006 deltaget i Kringlebakkens kursusgruppe og legestue. Der er tale om en stigning i antallet af kursister fra den tidligere evalueringsrapport fra 2004, hvor antallet af kvinder var 24 på et år. Antallet varierer afhængig af varigheden af den enkelte kursists deltagelse, som er fra cirka en måned til et år. Desuden var der tidligere kun 12 kvinder i kursusgruppen ad gangen.

Kursisterne er karakteriseret ved:

- Forskellige: personligt, kulturelt, sprog og social status.
- Småbørnsmødre (barsel/mangler ressourcer til sprogskeleforløb).
- Mangler socialt netværk.
- Motiverede og lærevillige generelt og særdeles i forhold til at lære dansk.
- Mangler alternativer – kan ikke umiddelbart gå på en sprogskele.
- Hjemmegående – ikke på arbejdsmarkedet.
- Skolebaggrund fra hjemland.
- På vej til sprogskele – brudte eller ingen forløb på sprogskele.
- Familieforsørgede eller modtager kontanthjælp.
- Første generation og flere år i Danmark.
- Ustabile – varieret fremmøde.

Kursisterne er først og fremmest karakteriseret ved personlig, kulturel og social forskellighed. De kommer fra mange forskellige kulturelle baggrunde, og mange sprog er repræsenteret i kursusgruppen. Arabisk er det sprog, flest taler.

De kulturelle forskelligheder og det flerkulturelle forum, som kursusgruppen udgør, vurderes positivt af kursisterne, fordi de oplever det som spændende og udfordrende at møde andre kulturer og traditioner, fx hvad angår børneopdragelse. Kursisterne kan således karakteriseres som interesserede i kulturmøde, fordi de netop ser fordele og ikke barrierer i at møde forskellige nationaliteter og udveksle erfaringer.

Desuden fremhæver de, at det er en fordel med flere forskellige modersmål, fordi dansk således bliver fællessproget, hvilket er motiverende for at bruge det dansk, man kan. På den anden side fremhæver kvinderne, at det er betydningsfuldt, at der er en anden eller andre, som taler deres sprog, fordi det giver dem mulighed for at støtte hinanden i den konkrete indlæring og forståelse af det danske sprog og kultur. Vurderingen viser, at kvinderne er ambitiøse i forhold til at ville lære dansk.

Trods forskellige personlige, kulturelle og sociale forhold har kursisterne også fælles karakteristika og ressourcer.

De er lærevillige og motiverede småbørnsmødre, som frivilligt vælger at deltage i en kursusgruppe i en overgangsperiode af deres liv, hvor de enten er på barsel eller venter på daginstitutionsplads eller er hjemmegående. Hovedparten deltager i kursusgruppen med deres barn, men der er også nogle, som har pasning til deres børn, og som deltager i en periode, hvor de af sociale og/eller helbredsmæssige årsager ikke har ressourcer til at deltage i et forløb på en ordinær sprogskole.

Halvdelen har et barn under 1 år og er dermed i arbejdsmarkedstermer i barselsperioden, men de vælger alligevel at deltage i kursusgruppens tilbud og aktiviteter. For den anden halvdel gælder, at det yngste barn er mellem 1 og 2 år. Ved deltagelse bevæger de sig fra at være hjemmegående småbørnsmødre til at være kursister i Kringlebakken, hvilket viser, at de har ressourcer, jf. mor og barn-undervisning som anbefalet i forhold til indsatser for de gifte kvinder i undersøgelsen af de unge uden for arbejdsstyrken i Københavns Kommune, CASA 2006.

En anden ressource angår kvindernes uddannelsesbaggrund og erhvervs erfaring. 10 ud af 24 har mere end 12 års skolegang fra hjemlandet. Hver fjerde har en uddannelse, og hver tredje har erhvervs erfaring fra deres hjemland. At brugergruppen på evalueringstidspunktet har denne skolebaggrund, kan skyldes et projekt, som har til huse i Kringlebakken, som er rettet mod kvinder med uddannelse fra deres hjemland. Kursisterne er motiverede for at lære dansk, og nogle er målrettede med hensyn til at få en uddannelse eller få godkendt deres uddannelse fra hjemlandet og få en tilknytning til arbejdsmarkedet. Men de mangler dansk kundskaber og har et begrænset kendskab til det danske arbejdsmarked samt til daginstitutionsområdet, og deres netværk er hovedsageligt begrænset til ægtefælle og børn. Desuden har de ingen eller begrænset kontakt til etniske danskere.

De er jævnaldrende småbørnsmødre med 2 eller 3 mindre børn og uden for arbejdsmarkedet. Halvdelen af kvinderne er forsørget af deres mands lønarbejde, og den anden halvdel er gift med mænd, som enten modtager kontanthjælp eller førtidspension. Kvinder, som er forsørget af deres mænd, stiller samfundet ikke krav til, og de mødre, som er på barsel eller har små børn, der venter på daginstitutionsplads, passer ikke ind i de ordinære sprogskolers tilbud.

De er førstegenerationsindvandrere og har i gennemsnit boet 6 år i Danmark. Trods dette mangler de basal viden om det danske samfund for at kunne indgå som samfundsborger.

Der er et varieret fremmøde i kursusgruppen. I gennemsnit kommer 7 ud af 18 kvinder og 4 børn ud af 12 pr. dag. Denne gennemsnitsberegning dækker imidlertid over stor variation fra dag til dag. Nogle kommer stort set alle dage, andre kommer mere spredt i perioder, og atter andre deltager på enkelte dage hver uge. I den første gruppe finder vi de meget målrettede, hvad angår sprogkundskaber og erhverv. Kvinder, som har en klar målsætning om at skulle lære dansk hurtigt og derefter starte uddannelse. Andre er ikke på samme måde målrettede i forhold til dansk kundskaber og søger nærmere fællesskabet, aktiviteterne og oplevelserne. En mindre gruppe af kursustagerne kommer mere ad hoc præget. Deres hverdagsliv er kompliceret af fx kroniske helbredsmæssige problemer, børnenes gentagende sygdomsforløb eller psykosociale forhold.

Der er ikke tale om nogen form for forudsigelighed vedrørende antallet af deltagere. Variationen i antallet af kursister fra dag til dag er et vilkår for et tilbud, som retter sig til kvinder, som er i barselsperioden med deres mindste barn og typisk derudover har et andet mindre barn. Således er årsagerne til afbud ofte begrundet i børnenes sygdom, egen sygdom eller personlige problemer, rejser, besøg eller indkøring af barn i daginstitution.

Medarbejderne mener, at kursusgruppens omfang med 18 kvinder og 12 børn er det maksimale, selvom de ikke kommer alle sammen dagligt. De fysiske rammer er ikke egnet til flere personer. Tidligere var der kun 12 kvinder tilmeldt kursusgruppen.

Kvinderne stopper i kursusgruppen, når de enten skal starte på sprogskole eller VUC, fordi de snart skal føde, eller fordi de flytter fra lokalområdet. Enkelte stopper på grund af sygdom og/eller manglende personligt overskud.

1.4 Deltagelsens betydning for kvinderne

For kursisterne er deltagelse i kursusaktiviteterne i Kringlebakken en aktiv og ressourcegivende modsætning til et hverdagsliv som hjemmegående husmødre med forpligtelser i forhold til små børn og husarbejde og med få kontakter, ud over den nære familie, og begrænsede oplevelser. Deltagelsen bibringer kvinderne, at de er andet end mødre, men også kvinder og samfundsborgere. De bevæger sig fra at være hjemmegående til at være kursister.

Det, som motiverer for deltagelse i kursusgruppen, er muligheden for at lære dansk samtidig med, at barnet kan være med, og at være i fællesskab med andre. Det er imidlertid centralt for dem, at det ikke udelukkende er dansk kundskaber og grammatik, som tilbydes, men også generel viden om dansk kultur og traditioner samt viden knyttet til at være kvinde, mor og medborger og diverse projekter såvel af faglig som kreativ karakter samt udflugter.

Det sociale forhold til de øvrige deltagere og medarbejderne er afgørende motiverende for kvindernes deltagelse og er et væsentligt udbytte ved at deltage i kursusgruppen.

Danskindlæring er højt prioriteret af kvinderne, og deres vurdering er, at deres danskundskaber bliver forbedret, mens de deltager i kursusgruppen, hvilket ellers ville være en periode, hvor de ikke ville have mulighed for at lære og øve det danske sprog.

Først og fremmest medfører det trygge miljø i kursusgruppen, at de bliver modige i forhold til at bruge det danske sprog. Desuden har de konkret nogen at tale dansk med. Derfor understreger de fordelene ved, at mange forskellige sprog er repræsenteret i kursusgruppen.

De oplever, at det kvalificerer deres hverdagsliv, at de bliver i stand til at læse simple tekster, som fx skilte i supermarkedet eller i det offentlige rum. Desuden fremhæver en kvinde, at det har lettet overgangen til sprogskolen for hende, fordi hun praktiserede dansk i sin barselsperiode.

Kvinderne oplever både fordele og ulemper ved de forskellige danskni-veauer i kursusgruppen. På den ene side er det positivt, fordi de kan hjælpe de andre, og det giver selvtillid i forhold til den videre sproginlæring, men på den anden side går det nogle gange for langsomt for nogen.

Aktiviteter og udflugter i kursusgruppen vurderes positivt af kvinderne, fordi de oplever steder og deltager i arrangementer, som er nye for dem. Kursusgruppens forskellige aktiviteter såsom svømning og projekter som fx fotoprojekt samt udflugter og drøftelser af dansk kultur og traditioner styrker også kvindernes integration på forskellige måder. De oplever at blive udfordret og lære og opleve nyt. Således fremhæver kursisterne, at de får viden om og færdigheder i at klare hverdagssituationer som fx lægekonsultation. Desuden får de viden om dansk kultur og tradition. Fotoprojektet, markedsdagen og Åbent Hus er også aktiviteter, som har betydning for kvinderne, fordi de gennem disse har mulighed for at vise, at de også har noget at byde på.

Deltagelsen i kursusgruppen og det at skulle bevæge sig ud i lokalområdet og møde op, giver kursisterne kendskab og tryghed til lokalområdet. Generelt udtrykker kvinderne, at det styrker deres selvtillid at deltage i kursusgruppen både i forhold til anden offentlig deltagelse og i relation til deres ægtefælle, som de oplever ikke at være lige så afhængig af.

For kvinderne er det dejligt at kunne overlade børnepasningen til andre voksne i legestuen, mens de selv modtager undervisning. Dette frirum samt muligheden for at være koncentreret om indlæring samtidig med, at de ved,

at børnene er fysisk tæt på, fremhæver kvinderne som en god måde at organisere tilbudet på.

For børnene har det ifølge kvinderne betydning, at de leger med andre børn, og at de lærer dansk og danske børnesange. Kvinderne oplever, at både den konkrete adskillelse mellem mor og barn og den sproglige indlæring, som børnene modtager, letter deres overgang og indkøring i daginstitution.

For de børn, som ikke umiddelbart skal i daginstitution, har legestuen også en positiv virkning, fordi de netop her indgår i samspil med andre børn. Det har også betydning for kvinderne, at de modtager støtte til valg af og ansøgning om optagelse i dagtilbud. Et valg, som er vanskeligt for den del af kvinderne, som ikke har kendskab til daginstitutionskulturen i Danmark.

Kvinderne oplever, at de sparer tid, hvad angår deres fremtidige uddannelses- og erhvervsmuligheder, fordi de modtager støtte og vejledning i forhold til afklaringen af deres medbragte kompetencer samt få skabt billeder af, hvordan det danske uddannelsessystem og arbejdsmarked ser ud.

1.5 Personlig, social og faglig integration for kvinder

Kringlebakkens kursusgruppe bidrager til kvinders personlige, sociale og faglige integration på forskellige måder. Først og fremmest ved det fællesskab, som de har i kursusgruppen, og som står i modsætning til begrænset social kontakt ud over den nære familie, mand og børn. Dernæst som medborger, fordi de får øget viden om danske samfundsforhold og deres muligheder, rettigheder og pligter som medborger. Dernæst er deltagelsen med til at kvalificere deres hverdagsliv generelt og give dem mod og selvtillid til at bruge dansk i dagligdagen.

Kvinderne bevæger sig både konkret fysisk og identitetsmæssigt fra en hverdag betinget af at være hjemmegående mødre eller som mødre på barsel til at være kursister i Kringlebakkens kursusgruppe. Bevægelsen har betydning både konkret i forhold til at lære lokalområdet at kende, læringsmæssigt både sprogligt og samfundsmæssigt og socialt.

I kursusgruppen oplever kvinderne, at de bliver udfordret til at prøve nyt, lære sproglige færdigheder og få viden om danske samfundsforhold. For kvindernes identitet og som integration i forhold til lokalsamfundet generelt har det betydning, at kvinderne gennem fx fotoprojekt, markedsdage eller Åbent Hus viser, at de har noget at byde ind med lokalt og kulturelt. Organiseringen af kursusgruppen og børnepasningen betyder også et frirum fra børneomsorgen for kvinderne, hvilket giver dem ressourcer og energi. Desuden oplever de, at børnene har glæde af at møde andre børn og dansktalende voksne.

Deltagelsen har, som det er fremgået, den effekt, at kvinderne etablerer et fundament af tryghed, selvtillid og basal viden om dansk sprog og samfundsforhold, som fremmer deres motivation for aktivt medborgerskab, og som medfører et mere kvalificeret hverdagsliv, fordi de oplever at blive i stand til at kunne klare sig i hverdagen. Desuden oplever de en større selvstændighed i forhold til deres ægtefælle.

1.6 Konklusion og perspektiver

Evalueringen af Kringlebakkens kursusgruppe har vist, at kursusaktiviteterne og børnepasningen alt i alt lever op til de målsætninger, der er udarbejdet for indsatsen. Kursisternes fremlæggelse af, hvad deltagelse har betydet for dem, er nærmest identisk med målformuleringen. Kursusgruppen har gennem de 7 år, den har eksisteret, udviklet sig bl.a. organisatorisk og ved at rette specifikke formål mod børnene som målgruppe for indsatsen.

Kvinderne skaber kontakt til andre etniske minoritetsunge kvinder med børn og til etniske danskere, nemlig medarbejderne og de frivillige gennem deres deltagelse. Hvorvidt der er tale om netværk og vedvarende netværk er vanskeligt på baggrund af denne evaluering at afdække. Men selve stedet Kringlebakken bliver kvindernes netværk og for nogle også efter, at de ikke længere deltager i kursusgruppen.

Deltagelse i kursusgruppen medfører, at kursisterne bliver styrket og får selvtillid til at bruge det danske sprog, og at oplever en generel kvalificering af deres hverdagsliv både for dem selv og deres børn. Desuden får de individuel uddannelses- og erhvervsvejledning og dermed støtte til, hvilke muligheder de har og får sat deres fremtidige beskæftigelsessituation på dagsordenen. Et fremtidsperspektiv er fortsat at integrere og udvikle samarbejdet med uddannelsesvejledere.

En af forklaringerne på, at målene nås, er prioriteringen af målformuleringen og implementeringen af disse i medarbejdergruppen og blandt de frivillige. En styrke i Kringlebakken er prioriteringen, udviklingen og inddragelsen af frivillige i indsatsen. Kursusgruppen og legestuen bør fremover fortsat prioritere de frivillige, fordi de giver dynamik til kursusgruppen og til medarbejderne, og desuden er de centrale i forhold til, at kursisterne møder forskellige personligheder og personer med forskellige kvalifikationer i et integrerende møde. Et udviklingsperspektiv kunne være at kvalificere undervisningen i kursusgruppen og styrke de frivilliges kompetencer.

Barrierer for at opfylde målene er kursisternes ustabile mødedeltagelse, hvilket gør planlægning vanskelig samt de forskellige faglige niveauer og ambitionsniveauer blandt kursisterne. Det varierede fremmøde og en venteliste med kvinder, som gerne vil deltage, er også en problemstilling.

Kursusgruppen når målgruppen af småbørnsmødre, men det opsøgende arbejde og samarbejde med sundhedsplejerske og andre, som henviser til kursusgruppen, er essentiel, og der er fortsat brug for at prioritere både det fastholdende og det opsøgende arbejde.

En styrke for kursusgruppens sammenhængskraft er, at det udelukkende er for kvinder, som har den fælles referenceramme, at de er småbørnsmødre. Der er forskellige holdninger og kulturer repræsenteret. De er nybagte mødre og er ved at skabe sig en forældreidentitet i et samfund, som har en anden kultur og tradition også i forhold til forældreskab og moderskab. Det er kvindernes fællesnævner, og det har afgørende betydning, at de netop har dette fælles afsæt, fordi det udvisker andre forskelligheder.

Kursusgruppens ugeprogram med danskundervisning, svømning og projekter tilgodeser den samlede deltagergruppes forskellige præferencer, men ikke de meget målrettede hvad angår dansk. Der bør derfor arbejdes på at udvikle en mere differentieret undervisning for at kunne tilgodese kursisternes forskellige ambitionsniveauer og faglige niveauer. Men det bør ikke ske på bekostning af den samlede variation i de aktiviteter, som tilbydes, fordi interviewene med kvinderne dokumenterer, at disse er centrale for deres integration i forhold til at være medborger og kunne klare sig i hverdagen i Danmark. Fundamentet er den tryghed, som kursisterne oplever ved at komme i kursusgruppen, og som giver dem mod til de øvrige integrationsmæssige aspekter fx sprog, uddannelsesmål og offentlig børnepasning.

I et fremadrettet evalueringsperspektiv kunne det være en fordel med systematisk registrering af kursisternes baggrund og resultater.

2 Evalueringens formål og metode

Københavns Kommune har gennem en årrække støttet Kringlebakken med bidrag fra forskellige puljer. Fra 1. januar 2006 er pigeklubben forankret under børne- og ungdomsudvalget som en satellit til den kommunale fritidsklub Klokkergården. Kringlebakkens kursusaktiviteter for småbørnsmødre henhører under socialudvalget og er bl.a. finansieret via midler fra puljen, der skal styrke kommunens tværgående integrationsindsats. I forbindelse med Københavns Kommunes budgetforhandlinger for 2007 og eventuel fremtidig forankring af kursusgruppen har Københavns Kommune ønsket gennemført en ekstern evaluering af Kringlebakkens kursusgruppe.

2.1 Formål

Formålet med evalueringen er:

- at vurdere om og hvordan Kringlebakkens kursusgruppe er specifik som integrationstilbud
- at vurdere om og hvordan kursusaktiviteterne bidrager til kvindernes integration i det danske samfund
- at beskrive kursusgruppens formål, organisering samt omfanget og betydningen af det frivillige sociale arbejde
- at dokumentere, hvem der deltager, hvor mange de er, og hvor hyppigt de deltager
- at fremstille kvindernes synspunkter og vurderinger af tilbudet.

Hovedvægten i evalueringen er kvindernes beskrivelse af, hvad det har betydet for dem at deltage i kursusgruppens aktiviteter.

2.2 Metode

Evalueringens data er kvalitative personlige interview og diverse dokumenter samt registreringer fra Kringlebakken. Der har været begrænsede ressourcer og tid til rådighed for denne evaluering, hvorfor samarbejdspartneres perspektiv ikke er inddraget. Desuden henvises til Kringlebakkens årlige statusrapporter for en uddybning og konkretisering af de forskellige funktioner og aktiviteter i Kringlebakken og kursusgruppen.

Gruppe- og enkeltinterview med kursusedtagerne

Med det formål at få kursusedtagernes beskrivelser og vurderinger af Kringlebakkens kursusaktivitet og målopfyldelse er der gennemført 4 gruppeinterview og et enkelt interview omfattende i alt 14 kvinder. 10 af kvinderne har deltaget i kursusgruppen i foråret 2006, og 4 er tidligere deltagere.

Deltagerne til gruppeinterviewene er sammensat efter sprog. En gruppe på 6 arabiske kvinder deltog i et gruppeinterview, som blev gennemført af en arabisk talende tolk. Henholdsvis 2 kvinder, som talte hindu, og 3 kvinder fra Somalia deltog i gruppeinterviewet, hvor en tolk fungerede som oversætter mellem kvinderne og evaluatør. Et gruppeinterview med 2 tidligere deltagere af kursusgruppen foregik på dansk, og det samme gjorde et enkelt interview med en tidligere deltager fra Marokko.

Gruppeinterview er en metode, hvis største fordel er, at de interviewedes synspunkter udvikles i et samspil med de øvrige deltagere i gruppen. Deltageres synspunkter har mulighed for at blive skærpet af samværet med andre, fordi de ved at lytte til de øvrige deltagere i interviewet bliver konfronteret med andres synspunkter og behov. Desuden er gruppeinterviewet godt til at producere nye ideer blandt deltagerne, fordi deltagerne gensidigt kan inspirere hinanden. Endelig kan deltagerne støtte hinanden og dermed komme til at føle sig mere trygge, end hvis de skulle deltage i et enkeltinterview. Ulempen ved et gruppeinterview frem for et enkeltinterview kan være, at interviewdeltagerne kommer til at præge hinandens holdninger, eller at enkelte interviewdeltagere dominerer, og at nogle ikke ønsker, at andre deltagere skal høre, hvad de siger.

Et af gruppeinterviewene er som nævnt gennemført og transskriberet af en arabisk tolk efter en kort oplæring i, hvordan et gruppeinterview gennemføres og styres. Med denne fremgangsmåde har vi villet understøtte samspillet i gruppeinterviewet ved at undgå at skulle oversætte til dansk undervejs. Fremgangsmåden har været vellykket og har tydeligt understøttet dialogen informanterne imellem.

Gruppeinterviewene er gennemført med udgangspunkt i en interviewguide, der er opbygget ud fra temaer med underspørgsmål under hvert tema. Guiden er vedlagt som bilag.

Gruppeinterview med medarbejdere og frivillige

Med udgangspunkt i evalueringen af Kringlebakken fra 2004 samt forskelligt dokumentationsmateriale er der gennemført gruppeinterview med 4 medarbejdere samt den tidligere leder af Kringlebakken og et gruppeinterview med 5 frivillige. De frivillige har en central rolle for organiseringen af indsatsen, børnepasningen og undervisningen. Resultaterne af disse gruppeinterview har dannet baggrund for en belysning af kursusgruppens aktiviteter og organisering samt fungeret som afsæt for udarbejdelsen af den interviewguide, som er brugt til kursister.

Bearbejdning af dokumentationsmateriale

Dokumentationsmateriale fx Kringlebakkens årsrapporter, statistik over brugerne, ansøgninger, vedtægter, evalueringen fra 2004 m.m. er anvendt til beskrivelse af Kringlebakkens samlede aktiviteter, kursusgruppens formål

og organiseringen af arbejdet. Kringlebakkens forskellige registreringer er anvendt til beskrivelse af kursisterne suppleret med kvindernes præsentation ved gruppe- og enkeltinterview samt medarbejdernes og de frivilliges karakteristik af brugergruppen. Hvor mange kvinder benytter kursusgruppen? Hvor hyppigt kommer de? Hvad er deres sociale og nationalitetsmæssige baggrund? Hvor mange børn har kvinderne med? Og hvilken alder har de? Er nogle af de spørgsmål, som er belyst på baggrund af dokumentationsmateriale og interview.

3 Formål, organisering og frivillige

Kringlebakkens overordnede formål er gennem integrationsprojektets forskellige tilbud at styrke målgruppens integration i det danske samfund ved, at de får sociale og personlige netværk samt kendskab til det danske sprog og samfund. Desuden er det et formål, at projektet indgår i dialog og samarbejde med aktører i lokalområdet.

De specifikke formål for kursusgruppen er at give kvinderne:

- Bedre dansk kundskaber eller vedligeholdelse af dansk kundskaber, mens de går hjemme med deres små børn.
- Studie- og erhvervsvejledning samt hjælp til at løse andre problemer, sociale og hverdagsproblemer.
- Opbyggelse af netværk til andre kvinder med børn – bryde den sociale isolation hos nogle af kvinderne.
- Kendskab til eget lokalområde og det danske samfund generelt, herunder foreningslivet.
- Ressourcer som mødre. (Viden om børn og sundhed, søvn, viden og tryghed ved danske institutioner, besøg i institutioner).
- Viden om dansk arbejdskultur. Herunder besøg på arbejdspladser.
- Flere handlingskompetencer via viden om deres muligheder, personlige samtaler og anerkendelse.
- Styrket evne til at tage ansvar, opnå medbestemmelse og deltage i nærdemokrati.

Og specifikt i forhold til børnene:

- Styrke børnenes integration i det danske samfund (sprogstimulering).
- Styrke børnenes udvikling.

På kort sigt er succeskriterierne for kursusgruppen:

- Stabilt og præcist fremmøde.
- Forbedrede dansk kundskaber.
- Forbedret viden om danske samfundsforhold.
- Adskillelsesevne i forhold til eget barn.
- Medengagement og medbestemmelse i kursusholdets aktiviteter.
- Indsigt og øvelse i at indgå i dansk arbejdsliv og kultur.
- Mere tryghed vedrørende danske vuggestuer og børnehaver.

På langt sigt er succeskriterierne for kursusgruppen:

- Bryde mangeårig isolation.
- Nye netværk.
- Styrke til at få deres barn i dagtilbud.
- Optaget på sprogskole.
- Ansat i job.

Målgruppen for kursusgruppen er indvandrere- og flygtningekvinder mellem 18 og 30 år primært med mindre børn mellem ½ og 3 år. Ud over de 18 kursister, er der også kvinder, som står på venteliste. De inviteres til ture, temadage, mor og barn- og øvrige arrangementer. Desuden er der kvinder på en gæsteliste – en netværksgruppe, som deltager i festarrangementer m.m. Endelig er der enkelte kvinder, som er gode til dansk, men dårligt integrerede i det danske samfund, som kommer i Kringlebakken ad hoc for at modtage personlig støtte og rådgivning.

De frivilliges og medarbejdernes udlægning af formålet for kursusgruppen opdeles i henholdsvis kursusaktiviteterne og børnepasningen. De sætter fokus på, at formålet er at tilbyde kvinderne et alternativ til at gå derhjemme og indgå i et netværk, og at de gennem deltagelse kommer i gang med at lære dansk og med at sætte sig mål for fremtiden, mens de er på barsel. Deltagelsen skal være et springbræt for kvinderne til bedre muligheder i samfundet gennem bevidstgørelse om valgmuligheder og egne mål for fremtiden, sociale netværk, viden om muligheder, indføring i samfundsnormer, børneopdragelse og samværsnormer, vejledning og tryghed. Det er centralt, at der bliver bakket op om den enkelte kvinde socialt, sprogligt og personligt. Desuden er formålet kulturmøde, fordi både kursisterne og de frivillige lærer noget.

Formålet med børnepasningen er at give kvinderne et frirum:

“I børnepasningen tager vi ansvaret for deres børn og frisætter dem, så de har mulighed for i højere grad at gøre ting for sig selv og træde ud af rollen som mor og ind i rollen som kvinde og individ”. (Frivillig)

Målet er, at kvinderne skal se fordele i, at deres børn skal i en pasningsordning, fordi det giver mulighed for, at børnene kan udvikle sig med jævnaldrende. Derfor er et konkret mål at forberede både børn og kvinder til daginstitutionslivet. Sprogstimulering for børnene og kvinderne er også et formål.

Nogle kvinder kender ikke til daginstitutioner, og nogle har endnu ikke fået plads, nogle har ikke opholdstilladelse, og nogle er ængstelige over for offentlig børnepasning. Børnepasningen i Kringlebakken er en introduktion til daginstitution. Kursisten har typisk vanskeligt ved at slippe ansvaret for barnet og konkret give slip på barnet, når de kommer i børnepasningen, men de finder også ressourcer i at have friheden til at deltage i kursusaktiviteterne, mens barnet bliver passet. De frivillige oplever, at kvinderne bliver opløftet over at se, at deres barn godt kan fungere uden dem, og at det er ok midlertidigt at uddelegere omsorgsarbejdet.

3.1 Organisering og medarbejderressourcer

Kringlebakken har siden 2003 været organiseret som en forening. Bestyrelsen er øverste myndighed og her sidder repræsentanter for forskellige sam-

arbejdsorganisationer, frivillige og en bruger fra stedet samt personer fra lignende projekter. Der afholdes 6 bestyrelsesmøder årligt og en generalforsamling. Bestyrelsen ansætter stedets ledelsesteam, som varetager den daglige ledelse af stedet. Ledelsesteamet består af to ledere: En leder af kursusdelen og en leder af pigeklubben. Ledelsesteamet varetager sammen administration, personaleledelse, økonomi, planlægning, fundraising m.v. En medarbejder er ansvarlig for legestuen og en for vejledningen.

Til kursusgruppen herunder legestuen og erhvervsvejledningen er i alt 82 medarbejdertimer pr. uge.

En koordinator, som er uddannet cand.scient.soc., og som ud over administration, ansøgninger og personaleledelse i Kringlebakken varetager koordineringen af indsatsen i kursusgruppen og børnepasningen samt underviser 1 dag om ugen (32 timer). En opsøgende medarbejder med iransk baggrund og uddannet inden for statistik og økonomi samt erhvervs erfaring fra bolig-socialt arbejde (10 timer). En uddannelses- og erhvervsvejleder, som er uddannet pædagog, og som forestår individuelle samtaler med kvinderne om mål og barrierer for at nå målene (10 timer). Desuden er der 4 frivillige undervisere: En religionsstuderende, en førtidspensioneret, en jobsøgende med erhvervs erfaring fra modtagerklasse samt en uddannet sproglærer, som p.t. er jobsøgende. De har i alt cirka 18 timer om ugen i Kringlebakken og derudover en del forberedelse hjemme.

Til legestuen er tilknyttet en socialpædagog 30 timer og 2 frivillige børnepassere (12 timer). Desuden er der skiftende praktikanter fra Højvangseminariet i 3 måneder ad gangen, dels i børnepasningen, dels i pigeklubben. Den faste medarbejder i legestuen varetager i øvrigt opsøgende arbejde i forhold til de kvinder, der starter i kursusgruppen, men som af forskellige årsager falder fra samt mor og barn-hold, som er en mødregruppe med oplæg, som afholdes hver 6. uge.

En gang om ugen afholder medarbejderne personalemøde, hvor der bliver samlet op på kursusgruppens kvinder og børn og planlagt aktiviteter. En gang om måneden er der opsamlingsmøde med deltagelse af både medarbejdere og frivillige.

Medarbejderne og de frivillige arbejder også løbende med at kvalificere deres indsats. Således har der i foråret 2006 været afholdt en pædagogisk dag om udvikling af kursusgruppen. Desuden har medarbejdere og en frivillig deltaget i en landsdækkende integrationskonference, hvor også kvindernes fotos var udstillet.

3.2 Frivilligt socialt arbejde

Det frivillige sociale arbejde har gennemgået en udvikling gennem de seneste tre år. De frivillige medarbejdere er blevet inddraget mere i kursusgruppens aktiviteter, fået øget kompetencer og er blevet knyttet til medarbejdergruppen.

De frivillige forestår således i dag undervisningen i 3 af de 4 dage pr. uge og indgår som medhjælper i legestuen. Desuden er der arbejdet med organiseringen af arbejdet således, at de frivillige også deltager på personalemøder, og at der bliver afholdt medarbejderudviklingssamtaler med de frivillige. Et mål har været at rekruttere frivillige med anden etnisk baggrund end dansk. En af brugerne er netop valgt ind i bestyrelsen, og en anden har fungeret som frivillig børnepasser i en periode. Endelig har de frivillige som led i kvalitetsudviklingen af indsatsen deltaget i erfaringsudveksling med frivillige fra et andet integrationsprojekt, FAKTI (Foreningen Af Kvinder Til Fremme af Integration).

6 frivillige er i juni 2006 tilknyttet kursusgruppen: 4 varetager danskundervisningen, og 2 er tilknyttet børnepasningen. Antallet varierer, fordi der løbende er nogle, der stopper, og nye, der kommer ind.

Af de 4 frivillige i undervisningen har den ene været tilknyttet gennem de seneste 4 år. De øvrige i kortere perioder. De frivillige varetager enten undervisningen alene eller i samarbejde. Når de er to, giver det mulighed for at dele kursusgruppen i grupper. Medarbejderne understreger fordelene ved dette, fordi kursisterne har meget forskellige sproglige forudsætninger.

2 frivillige deltager i børnepasningen. Den ene kommer fast 2 dage om ugen samt efter behov, og den anden kommer en dag om ugen.

Motivationen for at være frivillig varierer. En nævner, at hun har egne erfaringer, som minder om kursisternes, og derfor gerne vil gøre en frivillig indsats for at skabe bedre vilkår, når man er ny i landet. For andre handler det bl.a. om at samle point til deres uddannelse. Det er også en interesse for kulturmødet samt at vise, at der også er nogle, som byder indvandrere og flygtninge velkommen til Danmark, som motiverer til det frivillige arbejde:

“Jeg ville gerne vise, at vi også var nogle danskere, som gerne ville sige velkommen til folk, som kommer udefra. Møder måske nogle folk, som man ellers ikke ville have mødt...”. (Frivillig)

Et dilemma i forhold til det frivillige sociale arbejde er stabilitet. Både i forhold til undervisningen og børnepasningen er en vis stabilitet at foretrække, fordi undervisningen i forvejen er fragmenteret med løbende optag, mange sproglige niveauer og uddannelsesmæssigt og ustabil fremmøde. Det ville komplicere det yderligere, hvis der kom nye frivillige undervisere hver 2.

måned. Derfor forpligter de frivillige sig til en minimumperiode på 1 år samt 4 timer om ugen. Ved rekruttering er der en samtale:

“Jeg har en kompetence inden for dansk, som mange af dem, der kommer, ikke har, og som jeg prøver at give noget af og lære fra mig, men jeg lærer og får også noget tilbage igen, som gør, at man som frivillig får meget ud af at være her. Som frivillig føler man ikke, at man giver og giver – det er mindst lige så meget, man får tilbage igen. Det er også vores sted, hvor vi lærer noget”. (Frivillig)

Fremtidsperspektiverne handler om løbende at evaluere kursisternes udbytte af indsatsen, samt opkvalificering hvad angår undervisningen af tosprogede. Desuden fremhæves den netop afholdte visionsdag for kursusgruppen som positiv og udviklende for indsatsen samt deltagelsen i den landsdækkende integrationskonference. Desuden ønsker de frivillige mere viden om sprogstimulering.

De frivillige og den sociale indsats, de yder, har stor og afgørende betydning for kursusgruppen:

- De udgør en reel medarbejderressource og er med til at skabe dynamik i medarbejdergruppen og bidrager med deres forskellige fagligheder og personligheder.
- For kvinderne betyder det, at de møder flere forskellige etniske danskere og bliver introduceret til frivilligt socialt arbejde med de frivillige som rollemodeller.
- De medvirker til at realisere en væsentlig del af formålet nemlig integration mellem etniske kvinder og etniske danske kvinder.

I Kringlebakken anses de frivillige som en særlig gruppe medarbejdere. De har ansvar for at udføre specifikke og betydningsfulde funktioner, nemlig undervisning og børnepasning.

I organisationen er det prioriteret at bruge ledelse og koordinering af de frivillige som gruppe. Der er således fx fælles personalemøder en gang om måneden. Desuden deltager de frivillige i temadage og får tilbud om at deltage i fx konferencer.

3.3 Aktiviteter i kursusgruppen

Dansk, samfundsforhold og børneopdragelse og -pasning er centrale elementer i kursusgruppen. Af andre aktiviteter kan nævnes svømning, gymnastik, erhvervsvejledningssamtaler med tolk, ekskursioner til arbejdspladser, uddannelsesinstitutioner, museer og udstillinger, foredrag af forskellige fagpersoner fx pædagogisk konsulent, fotoprojekt, Åbent Hus-arrangement og markedsdag. Desuden støttes de kursister, som har sociale problemer, med samtale, vejledning og henvisning til andre instanser.

Aktiviteterne i kursusgruppen følger en fast ugeplan, hvor der er plads til variationer, fx når der er projekter i gang. Der er danskundervisning tre gange om ugen, som starter 9.30, hvor kvinderne kommer med børnene. I den første ½ time er mødre og børn sammen i legestuen, hvor de bl.a. synger. Fra kl. 10 til 11 er der danskundervisningen, og mellem 11 og 11.30 er der pause med det formål at give kursisterne mulighed for at netværke. Herefter er der igen undervisning fra 11.30 til 12.30.

Cirka en tredjedel af kursusgruppens aktiviteter er decideret sprogundervisning. Resten bruges til temaer, projekter, oplæg fra eksterne m.m. Undervisningen skal betragtes som en introduktion til sproget og som et sprængbræt til sprogskole, men man kan ikke forvente at blive perfekt til dansk ved at deltage. En dag om ugen er der svømning eller gymnastik eller eksklusioner til enten institutioner, arbejdspladser eller seværdigheder. Nogle gange er der fællesspisning, hvor også tidligere kursister indbydes og deltager. Desuden er der en gang om året et fotoprojekt, hvor kvinderne bliver undervist af en professionel fotograf og tager portræt og fotoemne efter eget valg. Billederne udstilles. Der er også løbende andre udadvendte aktiviteter som fx det årlige Åben Hus-arrangement samt kursusgruppens deltagelse i den lokale markedsdag.

Til kursusgruppen inviteres forskellige professionelle fra fx det sociale, det sundhedsfaglige og det politiske system til at holde eksterne oplæg om specifikke emner knyttet til fx forælderrollen, børns sundhed, arbejdsmarkedet, studierne og integration. I foråret 2006 har der været en temadag om børnehaver og vuggestuer med deltagelse af en pædagogisk konsulent samt besøg af integrationsministeren og integrationsborgmesteren fra Københavns Kommune.

Siden 2002 har der været en uddannelses- og erhvervsvejleder tilknyttet kursusgruppen. Vejlederen laver individuelle vejledningsforløb for kursisterne, og der udarbejdes en handlingsplan i forhold til kursistens ønsker og muligheder for fremtidig uddannelse og job. Konceptet er således, at erhvervsvejlederen er trukket ind i Kringlebakken, hvor kvinderne kommer og deltager i kursusgruppen.

I børnepasningen er der sprogstimulering og motorisk stimulering, hygge, leg, gåture og samvær med andre børn. Der er en grundlæggende struktur og plan for aktiviteterne, men de tilpasses efter den konkrete situation. Den halve times overlap, hvor både mødre og børn er i legestuen, giver mulighed for, at også mødre lærer fx danske børnesange. Desuden arbejdes der også med nogle af disse tekster i danskundervisningen.

Inddragelse og medbestemmelse for kvinderne er en del af praksis. Desuden har der sidste år været gennemført samtaler med deltagerne om bl.a. deres udbytte af at gå i kursusgruppen og forslag til forbedringer.

Kringlebakkens kursusgruppe samarbejder med forskellige samarbejdspartnere. Det drejer sig fx om sundhedsplejerskerne i området, som henviser kvinder til kursusgruppen og holder oplæg for kursusgruppen om sundhedspleje og det henvisende og kollegiale samarbejde med lederen af Socialfundsprojektet "En ny vej for kvinder til arbejdsmarkedet", som har til formål, at flygtninge- og indvandrerkvinder, som har en uddannelse fra hjemlandet, kommer i gang med uddannelse og arbejde i Danmark. Projektet har til huse i Kringlebakkens lokaler. Der er overlap af kvinder, som deltager i kursusgruppen og i dette projekt.

I et fremtidsperspektiv arbejdes på et øget samarbejde med sundhedsplejerskerne og mødregrupper med etniske danskere. Desuden arbejdes på at styrke opfølgningen på de kvinder, som stopper i kursusgruppen samt det opsøgende arbejde.

3.4 Opsamling

Kursusgruppen arbejder med specifikke målsætninger både rettet mod kvinderne og deres børn. Formålet tager afsæt i at styrke kvindernes handlekompetencer og ressourcer både som medborgere, mødre og kvinder gennem danskundervisning, studie- og erhvervsvejledning, viden om samfundsforhold, socialisering til offentlig dagpasning samt netværk til andre kvinder med børn. Har kvinderne sociale problemstillinger støttes de også med individuel løsning af disse eller henvises til andre hjælpeforanstaltninger. Kursusgruppen er et frivilligt og gratis tilbud. Der er 82 medarbejder-timer til rådighed pr. uge til aktiviteterne. Derudover har de frivillige en afgørende betydning som medarbejderressourcer, som rollemodeller og i forhold til, at etniske danskere og kvinder med anden etnisk baggrund end dansk mødes. Kursusgruppen samarbejder med lokale sundhedsplejersker, som henviser og holder oplæg i kursusgruppen. Et samarbejde som tænkes udvidet i fremtiden. Desuden er der blandt flere samarbejde til erhvervsrettede projekter.

4 Kvindernes karakteristika

Kursusgruppen og legestuens målgruppe er unge flygtninge og indvandrerkvinder mellem 18 og 30 år og deres mindre børn. Enkelte kvinder over 30 år deltager, hvis medarbejderne vurderer, at de kan profitere af tilbudet. Desuden har 6 af kvinderne enten deres barn i daginstitution, men har ikke ressourcer til at gå på sprogskole, eller er gravide og medbringer derfor ikke et barn. Dette fordi der maksimalt er plads til 12 børn i kursusgruppen. Heraf kan de 6 være så små, at de deltager i undervisningen, og de øvrige 6 er i børnepasningen.

Der er 18 kursister i kursusgruppen, som fungerer med løbende optag og ophør. I alt har 31 forskellige kvinder og 26 børn deltaget i henholdsvis kursusgruppen og legestuen i perioden fra sommer 2005 til sommer 2006. Der er således en stigning i antallet af kursister pr. år, når der sammenlignes med opgørelsen i evalueringsrapporten fra 2004, som dokumenterer 24 årlige deltagere i perioden 2002-2003.

Hovedformålet med dette kapitel er at karakterisere kvinderne samt dokumentere, i hvilket omfang de bruger kursusgruppen. Til karakteriseringen anvendes ud over interview med kvinder og medarbejdere Kringlebakkens registreringer af kursisters skolebaggrund og erhvervs erfaring, alder, antal børn og deres alder, forsørgelsesgrundlag og antallet af år, de har boet i Danmark.

De statistiske opgørelser er foretaget på baggrund af de 18 aktive kursister i foråret 2006. I øvrigt en karakteristik, som er i overensstemmelse med baggrundsoplysningerne for de 24 kvinder, som har modtaget erhvervsvejledning i løbet af 2005.

4.1 Frivillighed og motivation

Kursisterne er lærevillige motiverede småbørnsmødre, som frivilligt vælger at deltage i kursusgruppen i perioder, hvor de enten på grund af børneomsorg eller manglende alternativer er hjemmegående. En kvinde deltager ekstraordinært som led i aktivering.

Det er netop karakteriseringen fra at være hjemmegående småbørnsmor til at være kursist i Kringlebakken, som er den første og primære ressource og karakteristika for de indvandrerkvinder med små børn, som vælger at deltage i kursusgruppen. De viser ved deres frivillige og aktive deltagelse motivation for at forbedre deres danskundskaber, deres kendskab til det danske samfund og at lære andre at kende. Halvdelen af kvinderne har et barn under 1 år og er således i arbejdsmarkedstermer i barselsperioden.

For nogle er den primære motivation, at de vil lære dansk, dels for at kunne fungere i hverdagen, dels for at komme videre uddannelses- og erhvervs-mæssigt. For andre er den primære motivation at bryde en isoleret hverdag derhjemme karakteriseret ved husarbejde, børneomsorg og for nogle omsorgen for en sygemeldt ægtefælle. Det er også en motiverende faktor at give barnet mulighed for at møde andre børn.

Kursusgruppen er åben over for alle inden for målgruppen, også de familie-forsørgede og kvinder uden opholdstilladelse. Flest kvinder henvises til kursusgruppen af deres sundhedsplejerske, men der er også nogle, som hører om stedet fra andre af kursisterne eller fra deres ægtefælle. Som led i det opsøgende arbejde er der etableret samarbejdsrelationer til Islamisk Tros-samfund, familieklubber og forskellige islamiske religiøse klubber i Mjøl-nerparken, Nørrebro og i Nordvest. Brochurer om Kringlebakken er delt ud disse steder.

Table 4.1: Antal kvinder fordelt efter, hvor de har hørt om kursusgruppen

	Antal kvinder
Sundhedsplejerske.....	4
Andre kursister	3
Ægtefælle.....	2
Etnisk rådgivningscenter NOOR.....	2
Sagsbehandler	1
Servicebutikken.....	1
Gennem Kringlebakkens opsøgende arbejde.....	1
Uoplyst	4
I alt.....	18

Når kvinderne henvender sig for at deltage i kursusgruppen, kommer de til en samtale og bliver efterfølgende skrevet op på ventelisten, og dermed in- viteres de til at deltage i ture, temadage, mor og barn og andre arrangemen- ter.

4.2 Skolebaggrund fra eget land

Medarbejderne og de frivillige fremhæver, at der er tale om kvinder med manglende dansk kundskaber, men med potentialer til at gå på ordinær sprogscole. Nogle har imidlertid på nuværende tidspunkt ikke ressourcer til at gå på sprogscole. Få er umiddelbart parate til arbejdsmarkedet. Kvinder- ne ønsker at lære dansk for at komme på arbejdsmarkedet, for deres børns skyld og for at føle sig som medborgere. Deres fremtidige jobønsker er fx frisør, pædagog eller køkkenassistent:

“Der er potentialer i de kvinder, som kommer her i Kringlebakken – det er sjældent, at der kommer en kvinde, hvor man tænker – hun kom- mer aldrig videre!”. (Frivillig)

Nogle har ikke gået på sprogskole, andre har brudte forløb bag sig fx på grund af flere barselsperioder. Registreringer fra erhvervsvejlederen omhandler oplysninger om 24 kvinders skolebaggrund og erhvervs erfaring. Registreringen viser, at kvinderne har meget forskellig skolebaggrund og arbejds erfaring. Få har ingen eller få års skolegang. En stor gruppe har 12 års skolegang eller mere fra deres hjemland.

Tabel 4.2: Fordeling af kvinderne i forhold til antal skoleår fra hjemland. Antal

	I alt
2 år eller derunder.....	4
6-9 år.....	6
9-12 år.....	4
Over 12 år.....	10
I alt.....	24

Desuden fremgår, at 6 ud af de 24 har en uddannelse, og 8 har erhvervs erfaring fra deres hjemland. 17 af de 24 har gået på sprogskole i Danmark i en periode.

Kvinderne har således meget forskellige kvalifikationsbaggrunde. En relativ stor del af kvinderne har en uddannelsesmæssig baggrund:

“Jeg synes, at alle er velorienterede. Der er ingen her, som er analfabeter. Gudskelov. Det er en god ting. De fleste er uddannede... [og en anden] ... Man kan være intellektuel uden at være uddannet. Du bliver intellektuel, hvis du får stor erfaring”. (2 kursister)

Citatet indikerer, at kursisternes uddannelsesniveau kan være et selekterende parameter. Men trods variation i uddannelsesbaggrunde har kursisterne fælles referencerammer vedrørende mindre børn, opholdstilladelse og familiesammenføring m.m. En af kursisterne beskriver de andre kursister således: Det er kvinder, som ligner hende selv, fordi de for nylig har født børn. Det er kvinder, som ingenting har at lave, og som keder sig, og som ikke taler dansk, og som har mindre børn, som heller ikke taler dansk.

4.3 Jævnaldrene småbørnsmødre

Kursisterne er gennemsnitligt 30 år. De yngste er 24 år og de ældste henholdsvis 36 og 40 år. En sammenligning med beskrivelsen af kursisterne i 2004-evalueringen viser, at der er sket en stigning i den gennemsnitlige alder siden etableringen af kursusgruppen i 1999. Således kan kursisterne i dag beskrives som småbørnsmødre og ikke som unge mødre.

For kursisterne er det betydningsfuldt, at de andre kursister også er kvinder med mindre børn, fordi det giver en fælles referenceramme til børnene og børneomsorg på trods af forskellige kulturer og traditioner:

“Vi, der kommer her, er nogenlunde jævnaldrende. Vi snakker mest om børn. Har alle børn? Ja. Så vi diskuterer børneproblemer fx afvænning. Fordi, du ved, vi bor her uden familie. Så vi diskuterer børnemad og børneopdragelse”. (Kursist)

At kvinderne er småbørnsmødre er mere afgørende end deres alder, samt at de typisk ikke har offentlig børnepasning til et eller flere af deres børn, på det tidspunkt, hvor de kommer i kursusgruppen. De er enten i barselsperioden eller i en overgangsperiode, mens de venter på daginstitutionsplads:

“Vi er jævnaldrende. Der er ikke gamle kvinder her. Er det en fordel? Jeg synes, at det er en fordel. Der er ingen sladder. Vi har samme problemer. Når vi fortæller om vores problemer her, så er det en stor hjælp, hvis det handler om børn, hjemmet, manden... Så I mener, at I har fælles interesser, fordi I er jævnaldrende? Ja, da vi er jævnaldrende interesserer vi os for de samme problemer, og måske kan vi hjælpe hinanden med at løse problemerne”. (2 kursister)

Antallet af børn har betydning for de hverdagsbetingelser, den enkelte kvinde har. En gennemsnitsberegning viser, at hovedparten af kvinderne har 2 eller 3 børn. Antallet af børn fordeler sig som vist i nedenstående tabel.

Tabel 4.3: Hvor mange børn har kursisterne?

	Antal kvinder
1 barn	3
2 børn	7
3 børn	7
4 børn	1
I alt.....	18

Men også det yngste barns alder er interessant, fordi det afdækker, om kvinderne er i den arbejdsmarkedsdefinerede barselsperiode på et år samt karakteren af børneomsorgen.

Tabel 4.4: Yngste barns alder

	Antal kvinder
Under 1 år	8
Mellem 1 og 2 år	8
5 år	1
Uoplyst	1
I alt.....	18

Næsten halvdelen af kvinderne har børn på et år eller derunder, og for den anden halvdel er deres yngste barn 2 år eller derunder. 6 af kvinderne har ikke deres børn med i kursusgruppen, fordi der kun er plads til 12. Disse kvinder har enten deres barn i daginstitution, eller faren passer barnet. Der er fx en, som ikke har opholdstilladelse og derfor ikke kan gå på sprogskole

endnu, en som er i aktivering i Kringlebakken og andre med vanskelige sociale problemstillinger.

4.4 Flere nationaliteter og sprog

Kursisterne kommer fra forskellige verdensdele: Afrika, Mellemøsten og Asien m.m.. Der er således mange forskellige kulturbaggrunde og sprog repræsenteret i kursusgruppen fx arabisk, urdu, somalisk, russisk, kinesisk, fransk og thailandsk.

Kursisterne er meget positive over for det flerkulturelle aspekt. De oplever, at det er spændende og udfordrende at møde andre kulturer og traditioner og bringe disse i spil, når der fx bliver drøftet sundhed og børneopdragelse:

“Spørger til deres kultur og sprog, og hvordan de kom her til Danmark. Man får en del viden om kultur og tradition forskellige steder, snakker om deres børn og familier”. (Kursist)

Kursisterne vurderer samstemmigt, at det er en fordel, at de har forskellige hovedsprog, fordi det skaber et fundament for at sprænge barrieren med at sige noget på dansk. Det skaber gode muligheder for at praktisere dansk, når dansk er det fælles sprog:

“Der er så mange forskellige nationaliteter og forskellige sprog, og hver og en har sin egen dialekt. Vi får smag for forskellig slags mad. I starten kunne jeg ikke forstå et eneste ord, når vi fik undervisning, men så fik jeg hjælp af kvinden ved siden af mig. Det var en stor hjælp for mig at få hjælp på arabisk”. (Kursist)

På den anden side er det godt, hvis en anden eller et par stykker taler samme sprog, fordi det giver mulighed for at støtte hinanden, når det drejer sig om sprog og kommunikation:

”Jeg synes, at de fleste kvinder – de intellektuelle kvinder, de veluddannede – de kender sprog. De er mellem 30 og 40 år. Jeg har mødt nogle kvinder, som talte rigtig godt dansk. Så blev jeg rigtig glad, for de oversatte til arabisk for mig, og de vidste meget mere om den danske kultur, fordi de havde været meget længere i Danmark end mig. Jeg spørger dem af og til råds fx om børneopdragelse, og hvad jeg kan gøre for mit barn, så han kan blive mere social og lege med andre børn”. (Kursist)

Tabel 4.5: Antal kvinder fordelt efter nationalitetsbaggrund

	Antal kvinder
Irak	7
Somalia	3
Marokko	2
Øvrige lande (Libanon, Bangladesh, Indien, Pakistan, Thailand, Syrien)....	6
I alt	18

9 forskellige nationalitetsbaggrunde er repræsenteret. I foråret 2006 har 7 af kursisterne været fra Irak:

“... det er hyggeligt at møde kvinder fra andre kulturer – og der er forskel på, om man er fra Syrien, Libanon eller Palæstina”. (Kursist)

4.5 Kontanthjælp eller familieforsørgede

Kvindernes forsørgelsesgrundlag er enten kontanthjælp, eller også er de forsørget af deres mands indtægt fra lønarbejde. Hovedparten af kvinderne er forsørget via kontanthjælp, nemlig 9, og 5 af de nuværende 18 deltagere i kursusgruppen er familieforsørgede. Halvdelen af kvindernes ægtefæller arbejder. For den anden halvdel gælder, at deres mænd enten modtager førtidspension eller kontanthjælp.

Tabel 4.6: Kvinderne fordelt efter forsørgelsesgrundlag. Antal

	I alt
Kontanthjælp	9
Familieforsørgede	5
Uoplyst	4
I alt.....	18

Hovedparten af kursisterne har minimalt økonomisk råderum og bor i mindre lejligheder. Der er imidlertid også undtagelser, idet enkelte er gift med veluddannede mænd i arbejde.

De fleste af kursisterne er gift, og næsten alle med en mand med samme etniske baggrund.

4.6 Første generation og flere år i Danmark

Nogle af kvinderne har boet i Danmark i mange år, og andre er lige flyttet til landet. Kvindernes sociale netværk og viden om danske forhold er i integrationsmæssig sammenhæng mangelfuld. Nogle har en omgangskreds primært bestående af personer med samme etniske baggrund.

Tabel 4.7: Kvinderne fordelt efter antal år i Danmark. Antal

	I alt
2 år eller derunder.....	4
Mellem 2-5 år	4
Mellem 6-8 år	6
Mellem 9-11 år	3
17 år	1
I alt.....	18

Kvinderne er første generationsindvandrere. De fleste har været i Danmark i en del år, kun en af kvinderne er rejst ind i Danmark i 2006. Holdes den kvinde, som har boet i Danmark i 17 år, ude af en gennemsnitsberegning, viser en sådan, at de nuværende kursusdeltagere i gennemsnit har boet 6 år i Danmark.

4.7 Varieret fremmøde

Der er stor variation i forhold til, hvor ofte den enkelte kvinde kommer i kursusgruppen og dermed også på, hvor mange kvinder og børn der deltager de enkelte dage. Der er dage, hvor 11 kvinder og 9 børn deltager, og andre hvor der kun er enkelte kvinder og børn. I gennemsnit kommer 7 kvinder og 4 børn pr. dag. Hvor der i årets første måneder var mellem 2 og 7 kursister pr. dag, var der i løbet af april og maj typisk 10 kursister pr. dag. Nogle kursister deltager næsten hver dag i en sammenhængende periode, andre kommer et par gange om ugen, og atter andre er stabile i nogle perioder og ustabile i andre.

I den første gruppe finder vi de meget målrettede, hvad angår sprogkunderskaber og erhverv. Kvinder, som har en klar målsætning om at skulle lære dansk hurtigt og derefter starte uddannelse. Andre er ikke på samme måde målrettede i forhold til danskunderskaber og søger nærmere fællesskabet og aktiviteterne og oplevelserne. En mindre gruppe af kursusdeltagerne kommer mere ad hoc præget. Deres hverdagsliv er kompliceret af fx kroniske helbredsmæssige problemer, børnenes gentagende sygdomsforløb eller psykosociale forhold.

Der er ikke tale om nogen form for forudsigelighed vedrørende antallet af deltagere. Variationen i antallet af kursister fra dag til dag er et vilkår for et tilbud, som retter sig til kvinder, der er i barselsperioden med deres mindste barn og typisk derudover har et andet mindre barn. Således er årsagerne til afbud ofte begrundet i børnenes sygdom, egen sygdom eller personlige problemer, rejser, besøg eller indkøring af barn i daginstitution. Enkelte melder afbud på grund af kulde og regn.

Kursisternes varierede fremmøde gør det muligt med en koncentreret og individuel undervisning på de dage, hvor der er få, som deltager, vurderer underviserne. På den anden side er det vanskeligt med undervisningsforløb og aktiviteter i børnepasningen, fordi medarbejderne og de frivillige aldrig på forhånd ved, hvem og hvor mange der kommer. Medarbejderne mener, at kursusgruppens omfang med 18 kvinder og 12 børn er det maksimale, primært fordi de fysiske rammer ikke egner sig til flere.

Kvinderne stopper i kursusgruppen, når de enten skal starte på sprogskole eller VUC, fordi de snart skal føde, eller fordi de flytter fra lokalområdet. Enkelte stopper på grund af sygdom og/eller manglende overskud.

4.8 Opsamling

Brugerne i kursusgruppen er kvinder og småbørnsmødre, hovedparten deltager sammen med deres yngste barn, men der er også nogle, som har pasning til deres børn, og som deltager i en periode, hvor de af sociale og/eller helbredsmæssige årsager ikke har ressourcer til at deltage i et forløb på en ordinær sprogskole. Halvdelen af kvinderne er forsørget af deres mands lønarbejde, og den anden halvdel er gift med mænd, som enten modtager kontanthjælp eller førtidspension. Kvinder, som er forsørget af deres mænd, stiller samfundet ikke krav til, og de mødre, som er på barsel eller har små børn, der venter på daginstitutionsplads, passer ikke ind i de ordinære sprogskolers tilbud. Kursusgruppen er således et tilbud til indvandrer- og flygtningekvinder, som ikke passer ind andre steder.

5 Betydning for kvinderne

I dette kapitel fremstilles kvindernes vurderinger af, hvilken betydning deltagelse i kursusaktiviteterne har haft for dem. Kvindernes oplevelse af tilbudet er et prioriteret tema i evalueringen, og Kringlebakkens medarbejdere har ønsket at få kursisternes synspunkter udførligt fremstillet. For en sammenfatning henvises til kapitel 1.

14 kvinders beskrivelser og vurderinger danner baggrund for nærværende fremstilling, heraf har 10 deltaget i kursusgruppen i foråret 2006, og 4 har tidligere deltaget. For 11 af kvinderne er interviewet foregået på deres modersmål og for de øvrige 3 på dansk. Kvinderne er blevet bedt om at fortælle, hvad det har betydet for dem at deltage i kursusgruppen. Interviewet har været struktureret efter følgende temaer: Dansk sprog, viden om det danske samfund, studie- og erhvervsmuligheder, aktiviteter, netværk og de andre kvinder og medarbejderne, socialisering, børn og forælderrollen. Interviewguiden er vedlagt rapporten som bilag.

5.1 Aktiv integration i barselshverdagen

Forud for kvindernes deltagelse i kursusaktiviteterne var deres hverdagsliv betinget af at være hjemmegående med et spædbarn og eventuelt flere mindre børn. En kvinde fortæller, at hverdagen med mindre børn for hende var kedelig og energidrænende:

“Når man er her [i Kringlebakken], føler man sig aktiv og får energi. Den eneste opgave, man har, når man er hjemme, er at passe børn og hus – der er ikke glæde. Her får man energi og glæde. Inden jeg fik barn gik jeg ud af sprogskolen for at læse til social- og sundhedsassistent – men så blev jeg gravid og fik børn, og det blev meget kedeligt at blive derhjemme og passe børn. Godt at omgås forskellige personer og ikke bare gå derhjemme – det er lidt kedeligt”.

Denne kvinde kommer fra sprogskole og en påbegyndt uddannelse i Danmark, men typisk er kvinderne hverken i gang med uddannelse eller har erhvervserfaring fra Danmark:

“Da jeg først kom til Danmark var der ingen, jeg kendte. Jeg blev hjemme med mit lille barn, og det var hårdt. Der var ingen at tale med”.

De er første generation i Danmark og er enten familieforsørgede eller på kontanthjælp og har deres uddannelsesbaggrund og eventuelle erhvervserfaring fra deres hjemland. Derfor taler de ikke fra en position med barselsperiode fra arbejdsmarkedet, selvom det for de fleste er den periode, de befinder sig i, når de deltager i kursusaktiviteterne:

“I starten kunne jeg ikke tale ét eneste ord dansk. Det kom lidt efter lidt. Vi holder forskellige foredrag. Fx var der et møde, hvor en københavnsk borgmester deltog. Kunne I bruge de foredrag til noget? Selvfølgelig. Jeg har lært om de forskellige politiske partier. Før var jeg kun hjemme hos børnene og deres små daglige problemer. Men bagefter begyndte jeg at komme lidt ud i samfundet. Er du glad for at komme her? Ja, selvfølgelig. Før var jeg altid hjemme og kom ikke ud. Vi kommer på udflugter. Det er dejligt. Og vi går til svømning”.

Citatet illustrer, at kvinden oplever at brede sit perspektiv ud til også at omhandle samfundslivet og ikke udelukkende den hjemlige børneomsorg.

Hvad angår kvindernes motivation for deltagelse er der både tale om forhold i deres hverdagsliv, som skubber dem, og tilbud i Kringlebakken som tiltrækker dem. Motiverende faktorer er at komme væk fra hjemmet og de opgaver, som er forbundet med at være hjemmegående med små børn og primær person, hvad angår omsorgen for børnene og for husarbejdet. For nogle er der tale om en psykisk belastende situation derhjemme fx knyttet til ægtefælles eller børns sygdom:

“Jeg var hjemme hele tiden med mine 3 børn. De har astma. Så jeg var rigtig træt og uoplagt – psykisk. Børnene var syge, og min mand hjalp ikke så meget med derhjemme ... Det var rigtigt hårdt, og psykisk var jeg rigtig træt”.

Der er også kvinder, som har haft deres børn i daginstitution, men som ikke trives med blot at være hjemme. Og som heller ikke har ressourcerne til at følge et forløb på ordinær sprogskole:

“Da jeg kom til Danmark, fik mine børn straks plads i børnehaven, så de ikke var hjemme hele tiden. Men jeg har et problem: Jeg kan ikke lide at sidde hjemme. Hvis jeg bliver hjemme, tager jeg på og bliver overvægtig. Men min datter er kun 5 måneder gammel. Hun har ikke plads i daginstitution. Så jeg har et stort problem, hvis jeg bliver hjemme. Jeg spiser meget og får ingen motion”.

Det, som trækker ved kursusgruppen, er muligheden for at lære dansk samtidig med, at barnet kan være med. Det er imidlertid centralt for kvinderne, at det ikke udelukkende er danskkundskaber og grammatik, som tilbydes, men også generel viden om dansk kultur og traditioner samt viden knyttet til at være kvinde, mor og medborger samt diverse projekter såvel af faglig som kreativ karakter samt udflugter.

Desuden trækker det sociale forhold til de øvrige deltagere og medarbejderne:

“Jeg er vant til at komme her. Jeg er ny her i Danmark. Det er en fordel for mig og for mit barn. Mit barn kan lege og vænne sig til andre børn, og det er godt for mig, fordi jeg kan lære dansk, plus vi mødes

her med andre kvinder fra andre lande og ikke kun fra vores eget land”.

For kvinderne betyder deltagelse i kursusgruppen en forandring fra en kedelig og ensom hverdag hjemme med små børn, og for andre er det en pause fra en psykisk og socialt stresset hverdag i hjemmet. Deltagelsen betyder en aktiv praksis vedrørende integration i det danske samfund, hvad angår sprog og samfundskendskab.

5.2 Tør bruge det danske sprog

Dansk højt prioriteret

Dansk indlæring er af stor betydning for kvinderne. De ser det som forudsætningen for at kunne fungere i hverdagen og som mødre. Det er højt prioriteret, og de ønsker at lære dansk sprog og grammatik. Kvindernes erfaringer er, at de får forbedret deres danskkundskaber, fordi de snakker med danskere, når de kommer i Kringlebakken, og det ville de ellers ikke gøre:

“Da jeg kom til Kringlebakken, kunne jeg ingenting, hverken når en danskere snakkede, eller når jeg så tv – så kunne jeg intet forstå. Men da jeg kom her, og der også var udlændinge, og vi talte meget langsomt, og jeg var tryk, så kunne jeg forstå, og jeg kunne sige noget. Vi er fra mange lande, og vi kunne ikke tale samme sprog, så derfor måtte vi tale dansk, når vi ville kommunikere med hinanden”.

Trygt miljø betyder, at de bruger sproget

Først og fremmest får kvinderne mod til at bruge det danske sprog. De får styrke og troen på, at de kan noget dansk, og derfor tør de sige noget på dansk og bruge sproget i hverdagen:

“Vi kunne begynde at kommunikere – alle syntes, det var svært. Og når alle ikke var så gode, så er man ikke bange for at tage fejl, der er en god atmosfære, og derfor tør man godt. Jeg taler engelsk, og derfor ville jeg hellere tale engelsk”.

Godt med en, som taler samme sprog

I kursusgruppen møder de interviewede andre, som taler deres eget modersmål. Det har stor betydning for dem, fordi de derved kan støtte hinanden, når det drejer sig om den konkrete sprogindlæring, og samtidig har de mulighed for at fungere som rollemodeller/lærermestre for dem, som har et ringere danskniveau end dem selv.

Nogle er blevet venner med andre fra kursusgruppen, som taler deres eget modersmål, også selvom de har forskellige nationalitetsbaggrunde. På den anden side understreger de betydningen af, at kursusgruppen er flerkulturel, fordi det giver det bedste fundament for at lære og tale dansk. Man tør godt, når de andre også skal tale dansk. I kursusgruppen deltager også flere, som

er alene med deres modersmål. De er imidlertid ikke interviewet i forbindelse med denne evaluering:

“Det er godt at have en, som man kan snakke med på sit eget sprog. Det er godt at have en støtte. Når begge grupper ikke er så gode til at snakke dansk – hindu og arabisk – så går der længere tid, inden man kan forklare, hvad man mener, når man så svarer tilbage, og på denne måde går der længere tid. De øvrige taler ikke engelsk – kun et par stykker”.

Bedre til dansk

Kursisterne har som udgangspunkt begrænsede danskfærdigheder og begrænset viden om det danske samfund. De oplever, at de bliver bedre til dansk, og at dette bidrager til, at de kan leve et mere kvalificeret hverdagsliv i Danmark:

“A: Før var jeg meget genert. Nu er jeg mere modig. Jeg er stærkere. Jeg kan stille spørgsmål. Før snakkede jeg ikke meget. Nu kan jeg snakke mere. B: Før gik jeg ud, men jeg snakkede ikke så meget, jeg stillede ikke spørgsmål, jeg gik i supermarkedet og tog, hvad jeg skulle bruge. Nu er jeg blevet mere modig, mere stærk, har mere selvtillid”.

Således fortæller en, at hun nu er blevet i stand til at stå af på den rigtige etage fra elevatoren, fordi hun kan læse, hvilke afdelinger der er på hvilke etager. En anden fortæller, at hun nu kan læse skiltene, når hun er ude og købe ind samt spørge om specifikke varer, som hun ikke kan finde.

For en af de tidligere deltagere var det nemt at starte på sprogskole, fordi hun havde talt dansk i kursusgruppen.

En udfordring med forskellige niveauer

Det er en løbende udfordring for kursusgruppen at kunne tilgodese de forskellige ambitions- og faglige niveauer:

“Vi bliver delt op i niveauer, og der er også frivillige til at undervise. Det vil være godt at blande kvinderne i forhold til, om de er gode eller mindre gode til dansk. Når der kom nye, skulle vi endnu engang til at lære: Hvor kommer du fra osv.?”.

Nogle oplever, at de har lært noget og er kommet videre med det danske sprog, og så skal de til at gentage, når der kommer nye kursister i gruppen. Andre nævner, at det kan være svært at lære grammatikken, fordi kursisterne er på alle niveauer.

Derfor er der gode erfaringer med niveauopdelt undervisning. På den anden side fremhæver nogle kvinder, at det er fremmede for deres indlæring, at de er i stand til at støtte andre med færre sproglige forudsætninger, fordi det giver styrke, at man kan lære andre noget.

Nogle af kvinderne sammenligner danskundervisningen i Kringlebakken med den, de har modtaget på sprogskole, og synes, at de lærer mere på sprogskolen, men samtidig understreger de, at Kringlebakken også er meget andet end blot sprogindlæring.

5.3 Oplevelser og viden om dansk kultur og tradition

Nogle kursister er meget målrettede i forhold til danskundervisningen, og det er deres primære formål at forbedre deres danskkundskaber. Andre ønsker også at blive bedre til dansk, men lægger også vægt på de øvrige aktiviteter i kursusgruppen, og de oplevelser og den viden det bibringer:

“... Med hensyn til dansk: Jeg startede fra nul, så det var en stor hjælp for mig at lære dansk her, inden jeg starter i en dansk skole. Dette sted er ikke kun til at lære sprog. Vi kan lave andre aktiviteter fx svømning, spisning og gå på tur. Jeg kan godt lide, når der bliver holdt foredrag om forskellige emner, og vi diskuterer (fx om integration), og jeg har spurgt, om det er muligt at komme her, når de holder forskellige foredrag, selvom jeg ikke mere går her. De er meget interessante”.

“På sprogskole lærer man kun sprog og grammatik. Her er der mange nye projekter, og man lærer hele tiden nyt fx en udlænding, der havde boet her i mange år – og de fortalte om deres vej – det var meget interessant. Der er mange aktiviteter fx en tur på Bakken”.

Der er mange forskellige aktiviteter i kursusgruppen, fortæller kursisterne, og de vurderer dem positivt, fordi det er oplevelser, som de ellers ikke ville få. De besøger fx nye steder og lærer nyt om danske samfundsforhold og deres muligheder. Fx har de besøgt en dagpleje, børnehuse og kulturhuse.

En af kvinderne fortæller, at det både er en oplevelse og en udfordring at deltage i svømning. Hun vidste ikke, hvordan man svømmede og var bange for det, men nu kender hun teknikken.

Hvad angår svømning anbefaler kvinderne, at der kommer nogle voksne med til svømning, som kan passe børnene, mens mødrene svømmer. Fordi børnene er helt små, og mødrene kan ikke forlade dem.

Fotoprojekt, markedsdag m.m. har også betydning for kursisterne, fordi de her få mulighed for at vise omverdenen, at de også har noget at byde på:

“Vi har et fotoprojekt, som går på, at hver kvinde tager et foto af sig selv og sit barn, når hun laver forskellige aktiviteter, hjemme og i skolen. Det vil være som et portræt af hendes liv – en kort fortælling om hendes tradition, opdragelse. Det vil også vise, hvilke gode sider af vores traditioner, vi kan give videre til det danske samfund”.

Kvinderne udtrykker tilfredshed med de forskellige emner, som tages op og drøftes enten internt i gruppen eller med eksterne foredragsholdere. Det er relevant for kvinderne, at der i undervisningen tages situationer op fra deres dagligdag, fx hvordan en konsultation hos lægen foregår, og hvad man kan forvente at få ud af konsultationen.

Dansk kultur, tradition og samværsformer adskiller sig typisk fra det, som kvinderne kender fra deres hjemland. Således fortæller en af kvinderne om, hvordan man i Danmark skal lave en aftale, hvis man ønsker at besøge hinanden. Noget der var nyt for hende, fordi hun var vant til fra arabisk kultur, at man bare gik på besøg hos hinanden uden aftale. En anden fortæller om erkendelsen af, at ældrepleje i Danmark er en del af det offentlige system, og en profession man kan have, modsat hvad hun kendte til:

“Ældrepleje – som muslim synes man, at forældrene, dem skal vi passe, fordi de har passet en, da man var lille. Nu synes jeg, det er helt normalt – at de skal passes på et plejehjem, også fordi man bor i små lejligheder og derfor ville det være dårligt at skulle passe sine forældre. Når en kvinde og en mand bor i en lille lejlighed på 2-3 værelser, er der ikke også plads til deres far og mor”.

Andre har ikke troet, at de kunne komme tilbage til sprogskole efter at være stoppet, fordi det ikke er muligt i deres eget hjemland.

Ud over viden til at klare hverdagsgøremål, fremhæver kvinderne det også som positivt, at de har drøftelser vedrørende kultur og tradition fx kristendom. Kvinderne har således fået viden om helligdagene, de ved, hvad de hedder, og hvorfor de afholdes:

“Jeg har lært dansk og arabisk og også engelsk. Desuden prøver jeg at lære meget om dansk tradition og kultur. Den kender jeg ikke nok til endnu. Der er nogle ting, som jeg synes om og vil tage til mig og nogle andre ting, som jeg ikke kan lide. Har du lært mere om dansk kultur her? Ja det har jeg, jeg har lært så meget om den og har et godt forhold til den og vil gerne integreres i samfundet, så jeg føler mig som en borger i det danske samfund”.

5.4 Lokalt kendskab og selvstændighed

Den følgende dialog fra et af gruppeinterviewene viser, at deltagelse i kursusgruppen også har en mere udvidet betydning end den specifikke indlæring og oplevelserne. Deltagelsen betyder nemlig en styrkelse af kvindernes selvtillid og deres kendskab til lokalområdet:

“A: Det har påvirket mig psykisk. Jeg er ikke vant til at lære nye folk at kende. B: Jeg er ny her, så der er mange steder, jeg ikke kender. Det tager et halv time at komme herhen, men nu kender jeg alle gader. Jeg føler, at jeg har mere selvtillid og er ikke mere så afhængig af min mand. C: Jeg blev stærkere. Jeg var genert i starten, men så blev jeg

mere modig, efter at jeg kom her. Jeg er blevet mere nysgerrig. Jeg var uvidende. Jeg er kommet til at kende så mange steder i København. D: I starten turde jeg ikke gå ud alene. Kun hvis det var tæt på, hvor vi boede, eller hvis det var sammen med min mand. Efter jeg begyndte at komme i klubben, så blev jeg stærkere. Nu, når jeg rejser til mit hjemland, så vil jeg bare gerne komme tilbage til Danmark. Det er mit land nu. Jeg kan føle mig mere hjemme i Danmark, end jeg føler mig hjemme i mit land. Jeg er også den type, der er meget genert. Jeg gik med sænket blik. Men nu er jeg mere modig, og hvis jeg går til supermarkedet, kan jeg stille spørgsmål, hvis jeg ikke kan finde et eller andet, eller hvis jeg skal levere noget tilbage. Og nu ved jeg, hvilke pligter og rettigheder jeg har. Jeg er blevet mere modig – også når jeg snakker med min mand”.

Kvinderne giver udtryk for en generel styrkelse, fordi de kender lokalområdet, begynder at lære sproget og derfor kan klare sig, når de køber ind. Desuden er det væsentligt at fremhæve, at de ikke er lige så afhængige af deres mænd som tidligere:

“E: Det er specielt for mig at komme her. Jeg har det som om, det er et arbejde, der kalder på mig. Så skal jeg ud af huset. Jeg betragter det som en slags job, som tager mig væk hjemmefra. Hver gang tager jeg en ny rute herhen. På den måde lærer jeg alle vejene at kende. Dengang jeg var hjemme, var jeg rigtig bange, når jeg hørte ambulance og politibiler, men da jeg kom her, forsvandt denne angst. Selvom der var trygt, hvor jeg bor... [uhørligt...] sikkerhed og tryghed over alt i Danmark – for voksne og for børn”.

“C: I mit hjemland, kunne jeg ikke gå ud efter kl. 8 om aftenen. Folk sladrede, og man blev bange, også, men her i Danmark kan jeg gå ud kl. 12 om natten – alene om natten, og der er ingen, der skælder mig ud. Fordi her er trygt. Så du synes, at du er blevet stærkere og mere modig af at komme i Kringlebakken? D: Her har vi lært vores rettigheder og pligter, så vi kender grænserne. Vi ved, hvad vores rettigheder er, og hvad andres rettigheder er... C: Den gode ting her er, at alle er lige. Der er ikke nogen, der er bedre end andre. Og alle er lige for loven. F: Jeg er også blevet stærkere. Jeg er enig med dem”.

Kendskab til det danske samfund, og hvilke rettigheder der er forbundet med det, giver kvinderne tryghed.

Det har også betydning for kvinderne og deres lokale tilknytning, at de møder andre af deltagerne fra kursusgruppen, når de færdes i lokalmiljøet:

“Jeg mødte en pige fra mit hjemland, som jeg er venner med i dag – engang imellem møder jeg hende, og vi møder hinanden her, vi har børn i samme vuggestue, og jeg møder nogle andre, som jeg kender herfra, når jeg handler i butikker. Det er godt, at man kender nogle og får et netværk”.

Desuden har det givet kvinderne et positivt indtryk af danskerne, nemlig at de kan smile og være åbne:

“Fornemmelse og mulighed for at lære forskellige traditioner også dansk. Når man kommer herfra, er der ingen grund til at blive bange for danskere eller andre nationaliteter. Man kan nemmere omgås de forskellige personer og især danskerne. Har det ændret jeres forestilling om danskere at komme her i Kringlebakken? Fået et mere nuanceret billede af danskerne. Vi troede først, at danske folk nedværdiger de andre, men da vi kom her, fik vi et helt andet billede... At der findes forskellige danskere – også nogle som smiler og snakker. Der er både åbne og lukkede danskere”.

5.5 Forberedelse til daginstitution for mor og barn

En af kvinderne beskriver, hvordan det påvirkede både hende, barnet og resten af familien, at hun, før hun kom i Kringlebakken, levede isoleret i hverdagen:

“Jeg havde min store datter dengang. Der var ikke nogen Kringlebakken, ikke nogen børnehave. Så enten var jeg hjemme, eller også gik jeg tur med barnevognen. Så det påvirker mig psykisk, og når jeg har det skidt, så har mine børn det heller ikke godt. På den måde påvirker jeg hele hjemmets atmosfære. Men når jeg kommer her i Kringlebakken med mit barn, så har mit barn det godt. Han leger med andre børn. Han er social. Så bliver jeg glad, og når jeg kommer hjem, så er alle glade”.

For kvinderne er det afgørende, at kursusaktiviteterne er tilrettelagt i forbindelse med legestuen, fordi det betyder et frirum fra børnene, som kan være tiltrængt for nogle af kvinderne, og fordi de kan deltage i danskundervisningen, men samtidig er de i nærheden af deres børn. Græder børnene kan de gå ned og trøste dem. En fremhæver, at det er dejligt, når medarbejderne i legestuen tager børnene med på en tur, fordi så kan hun for alvor slappe af. Blandt kursisterne er både kvinder, der mener, at barnet skal passes af sin mor i de første år, og andre for hvem det ikke er afgørende.

Kvinderne vurderer samstemmende, at børnene er glade for at komme i legestuen og for at lege med de andre børn, og at de har behov for dette samspil med andre jævnaldrende børn:

“.. og for min lille dreng er det godt, at han bliver passet, men er tæt på. Synger sammen med børnene, lærer danske børnesange, og han ser andre børn, og godt at han ikke kun er hjemme, men også ser andre børn”.

Desuden fremhæver kvinderne, at børnene også lærer noget i legestuen, nemlig at tale og synge danske sange. Dette har betydning for dem, når de starter i daginstitution:

“Når man kommer med børnene her, så lærer de sproget, og de leger, og når man får plads i børnehaven, så er der ikke behov for, at man følger med mere end en måneds tid. Børnene kan selv sige deres navn, og hvilken mad de vil have. Hvis de var blevet hjemme, så er det svært at tage barnet med i børnehaven første gang, fordi de er ikke vant til at omgås andre, lege med andre og være sammen med andre. Nu leger hun sammen med de andre, og tidligere græd hun”.

Nogle fremhæver, at børnene vænner sig til, at andre personer drager omsorg for dem, og de lærer at acceptere, at moren ikke er der hele tiden. Et forhold, som gør overgangen til daginstitutionspasning lettere:

“A: Min pige, som er 11 måneder gammel... I starten var hun meget afhængig af mig, men nu kan jeg komme her og blive undervist, mens hun bliver passet af Birgit. Og da hun fik vuggestue, var jeg sammen med hende 1 til 2 uger, så hun vænnede sig til vuggestuen og personalet. De syntes, hun var sød, og hun vænnede sig hurtigt til dem. Det er rigtigt. Jeg tog hende med, fordi hun kan møde andre børn og blive passet af voksne. B: Det er det samme med mit barn. Jeg er den første, der kommer hertil om morgenen, og når han ser et andet barn, der kommer, så bliver han rigtig glad, som om han møder sine venner. Så jeg tror, at det bliver nemmere for ham at komme i vuggestue. Jeg tror ikke, at han kommer til at græde efter mig, når han kommer i vuggestue. Han har lært alle deres lege og alle deres sange. Så jeg tror, at det tager et par uger – lige som hun har sagt tidligere. Jeg kan se, at det ikke er det samme, som hvis han havde været hjemme hele tiden og pludselig skulle starte i vuggestue”.

Ud over den tilvænnning til daginstitution, som ligger i kursusgruppens kombination med legestuen, støtter medarbejderne også kvinderne med ansøgningsprocedure og ansøgningsskema til daginstitutionstilbud. Som småbørnsmødre er et centralt fremtidsperspektiv pasning af børnene i daginstitution. Her har nogle fået støtte til at finde en daginstitutionsplads, støtte til at blive skrevet op på venteliste samt til at finde ud af, at der findes mange forskellige typer af pasningstilbud til børn fx udflytterbørnehaver.

5.6 Fremtidige pejlinger

Hvad angår kvindernes videre uddannelse og beskæftigelsessituation har deltagelse i kursusgruppen også betydning for kvinderne, fordi Kringlebakkens hjælper dem med at afklare deres kompetencer. For nogle drejer det sig først og fremmest om at lære sproget, og derefter vil de tænke over, hvad de så vil gøre. Det er sprogskolen som ligger lige for:

“Jeg har et barn på 10 måneder. Jeg har været et og et halv år i Danmark. Jeg har ikke været i sprogskole endnu, og jeg har barsel lige nu. Mit barn står på venteliste til vuggestue. Når mit barn får plads, så kan jeg starte på en dansk skole”.

En af kvinderne fortæller, at når hun har lært dansk, vil hun gerne arbejde med små børn gerne handicappede børn eller ældre mennesker. Hun har drøftet sine muligheder med vejlederen i Kringlebakken. Nogle går målrettet efter beskæftigelse og arbejder på at få godkendt den eventuelle uddannelse, de har med fra deres hjemland. Der er fx en af kvinderne, som er frisør:

“Jeg har mit bevis hjemmefra, og de vil hjælpe mig med at få det godkendt. Så vil de finde en praktikplads til mig bagefter”.

Der er også en, som ønsker at starte på VUC, og hvor personalet hjælper hende med at finde frem til, hvilket et det skal være, hvor det ligger, og hvilket niveau hun skal starte på. Det er hendes plan at starte, når hendes yngste barn har fået en vuggestueplads. Indtil videre har hun være skrevet op til to forskellige vuggestuer i en måned. I fremtiden vil hun gerne læse til social- og sundhedsassistent eller til sekretær. Tiden må vise, hvad det bliver.

Desuden fremhæver en kvinde det betydningsfulde i, at personalet har hjulpet hende med at få godkendt uddannelser fra hjemlandet og derved sparet hende for mange kvaler og tid. Kvinderne kommer med meget forskellige kvalifikationer og ønsker for deres fremtidige beskæftigelse. Det er værdifuldt for dem at få støtte til afklaringen af deres videre uddannelse og fremtidige beskæftigelsesmuligheder.

5.7 Opsamling

Deltagelsen i kursusaktiviteterne har først og fremmest betydning for kvinderne som modsætning til:

- Mor og mindre barn alene hjemme.
- Få kontakter ud over familien.
- En hverdag fokuseret på børneomsorg og husarbejde.
- Begrænsede oplevelser i hverdagen.
- Psykisk og socialt stress derhjemme.

De oplever, at det giver energi, ressourcer og selvstændighed at være aktive i barselsperioden og at vende blikket ud af mod samfundet samt at deltage aktivt i forskellige aktiviteter og danskundervisning. De får større selvstændighed i forhold til at færdes i lokalområdet og i forhold til deres ægtefælle. Frirummet fra børn og eventuelt fra en omsorgskrævende mand er også betydningsfuldt. De oplever desuden, at deres barn kan være trygt sammen med andre voksne og børn. Kursusgruppen opleves som et trygt miljø, hvor de tør udfolde sig på dansk. De mange forskellige sprog, som er repræsenteret i kursusgruppen, understøtter deres brug af dansk. Men på den anden side er det også betydningsfuldt med en anden, som taler samme modersmål, fordi de så konkret kan støtte hinanden. Fremtidige uddannelses- og er-

hvervsmuligheder bliver sat på dagsordenen for dem, som ikke havde det allerede, og for de andre bliver der arbejdet på fx at få godkendt uddannelser fra hjemlandet.

6 Bilag – interviewguide

Guide til dialogmøde med medarbejdere og frivillige i Kringlebakken

- Præsentation af CASA og evalueringen.
- Præsentation af deltagerne – baggrund, hvorfor frivillige her, frivillige i Kringlebakken hvor længe? primære funktioner.

1. Hvad er kursusgruppens formål – beskriv med få ord

Er der nogle, der har mangler – hvorfor er de ikke nævnt?

Hvad er baggrunden for, at det blev dette formål?

Hvilke forklaringer er der på ændringer i formålet – præciseringer?

Kan I effektuere det – er der overensstemmelse mellem det, formålet siger, og det I gør?

På hvilke områder kan I leve op til det, og hvor kan I blive bedre?

2. Hvordan er kursusgruppen organiseret?

Antal deltagere?

Venteliste?

3. Hvilket omfang og betydning har det frivillige arbejde i Kringlebakkens kursusgruppe?

Hvor mange, hvor ofte – Hvilket omfang har det frivillige arbejde i forhold til ressourcer, formål og organisering?

Hvordan er det at være frivillig i Kringlebakken?

Funktioner – frivillige i forhold til formålet – rollemodeller, netværk m.m.

Organisering

Betydning

Udvikling – fremover. Hvordan frivillig i Kringlebakken?

4. Målgruppe – kvinderne – skriv kort 3 karakteristika ved kvinderne

Hvad er kvindernes mangler i forhold til integration?

Hvad er deres ressourcer/styrker i forhold til integration?

5. Hvad er det specifikke ved Kringlebakken som integrationstilbud?

Skriv kort det særegne ved tilbudet

6. Hvad er det især vigtigt at spørge kvinderne om?

Interviewguide til kvinder fra Kringlebakkens kursusgruppe 2006

Præsentation af CASA, mig og undersøgelsen

- Undersøgelsen – jeres beskrivelse og vurdering af Kringlebakken, hvad betyder det for jer at komme? – Til Københavns Kommune, som giver økonomisk støtte til – Kringlebakken – Jeg er ikke fra kommunen.

Præsentation af deltagerne

Hvorfor kommer I og hvad lavede I før?:

- Navn, børn og deres alder, – Nationalitet, – Hvornår til Danmark?, – Bo i området?, – Hverdag med børn, arbejde, sprogskole, – Hvor længe er I kommet her?, - Hvordan fik I kendskab til stedet?

Oplevelse af Kringlebakken

- Beskriv stedet her med få ord.
- Hvordan er stemningen – Hvad oplever I, når I går ind ad døren/hvilke følelser?

Dansk og erhverv

- Hvad laver I her beskriv med få ord?
- Hvad er det gode ved danskundervisning?
- Hvad kunne blive bedre?
- Hvad betyder det for jeres danske sprog, at I kommer her?
- Hvilken viden om det danske samfund har I fået ved at deltage i kursusgruppen?
- Er det viden, som I ikke havde før?
- Hvilken viden har I fået om studiemuligheder?
- Hvilken viden om muligheder for arbejde?
- Har I besøgt arbejdspladser?
- Synes I, at I bedre kender kulturen på danske arbejdspladser efter at have deltaget i kurset?
- Får I støtte til forskellige sociale problemstillinger i hverdagen?
- Har I deltaget i aktiviteter fx svømning? Hvad var godt og dårligt ved det?

Netværk

- Beskriv med få ord de andre kvinder, som kommer.
- Hvad er jeres relation til dem?
- Hvad er jeres relation til medarbejderne?
- Har i fået danske venner ved at komme her?/venner med andre mødre med børn?
- Hvad har det betydet for jer socialt at komme her?

Socialisering

- Hvad har det betydet for jer personligt at komme her?
- Er I blevet bedre til at klare hverdagen?
- Har I fået et bedre kendskab til lokalområdet og foreningslivet?

Mødre og børnene

- Beskriv med få ord, hvad det betyder for jeres børn at komme med herhen.
- Hvad betyder det for jer, at I kan have børn med herhen?
- Hvad får jeres børn ud af at komme her? Hvad er godt for børnene/dårligt?
- Hvilken viden om børn og institutioner har I fået gennem kursusgruppen, som I ikke havde tidligere?

Hvordan synes I, at kursusgruppen bidrager til jeres integration i Danmark?

